

Podobe Boga v slovstveni folklori iz Brkinov

Z umetnostjo se ne srečujemo samo v gledališčih, galerijah, ob branju knjig. Sporočilnost lepote, ki jo ustvarja človeško bitje, nas navadno spremlja v čisto vsakdanjem življenju. Umetniški čut lahko zaznamo v nenaadni frizuri, izvirno pripravljeni jedi, vabilu na poroko ali v slikovitosti vsakdanjih pogovorov. Med nami se na primer razširja množica pripovedi in izrekov, ki si jih skušamo zapomniti in posredovati naprej zaradi njihove zanimive vsebine. Seveda se ob pripovedovanju trudimo, da bi poslušalčevo pozornost čim bolj pritegnili, zato hočemo nanj vplivati tudi z dramatičnostjo pripovedne zgradbe. Če se poslušalcu zdi pripoved dovolj zanimiva, jo bo prenesel naprej in tako bo to besedilo postalo del slovstvene folklore.

Besedila, ki se prenašajo med nami, marsikaj povedo o njihovih pripovedovalcih (o njihovem pogledu na svet, vrednotah ...), prek pripovedovanja pa lahko spoznavamo tudi značilnosti družbe, v kateri ti ljudje živijo. Vsako govorno dejanje je namreč ogledalo človeka, ki govori, oziroma okolja, ki ga je oblikovalo. Govor je povezan s posameznikovim intenzivnim doživljanjem resničnosti, s pomočjo uporabe jezika pa tudi sam postaja razumljiv sebi in drugim. V tej razpravi bi rada podrobneje analizirala odnos do Boga, kot se kaže v slovstveni folklori s področja Brkinov.

Pripovedi, ki so povezane z religioznimi vsebinami, so lahko resne in so vsaj prvotno imele vpliv na religiozno zavest ljudi, lahko pa je njihov prvotni namen zabava ali celo posmeh. Med resne bi lahko uvrstili legen-

de in nekatere primere povedk. Legende so v Brkinski slovstveni folklori navadno povezane z domačimi sakralnimi objekti ali z nastankom molitev, ki jih nekateri molijo še v narečju. Tako sem med zbiranjem gradiva zasledila pripovedi o nastanku romarske cerkve v Vremah, o značilnosti zvonov na Ostrožnem Brdu ali pa o posebni molitvi, ki naj bi jo Mati božja posredovala nepoučeni deklici, vredna pa naj bi bila za tri rožne vence: "*Trinajstutaužankrat buat počščena lepa ruže, Marije siadam žalosti, Marije devica, sveta Trojica, usmileni Jazus, usmilena Mati buožje, usmilen ceu nebiaški rut, buadi počšččen trinajstutaužankrat.*"¹

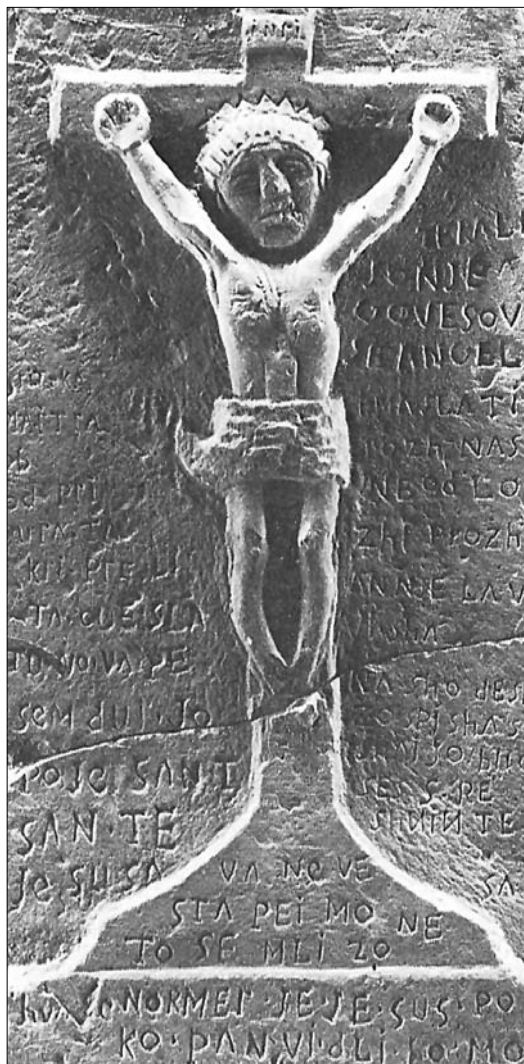
Pred odločitve, ali jim bomo verjeli, nas postavljajo tudi strašljive povedke, ki govorijo o grozljivih pojavitvah onostranskega v življenju preprostega človeka. Ljudi strašijo duše, ki še niso našle svojega posmrtnega miru, ali prikazni, za katerih izvor ne vejo. Ti pojavi se lahko prekinejo s posredovanjem Boga prek duhovnika ali pa jih udeleženi rešijo sami, navadno s posebnimi izreki. Ko neka trpeča duša ponoči prihaja k nekomu skozi zaprta vrata, jo ta vpraša, kaj je rekel Jezus, ko je stopil skozi zaprte duri.² Duša mu seveda odgovori po resnici: "*Miær vam buadi.*" Človek najde ključ do njene rešitve z vprašanjem, zakaj ona potem njemu ne da miru. Po tem vprašanju mu vsiljivec pove, koliko svetih maš potrebuje za umiritev po smrti.³ V brkinski slovstveni folklori torej ljudi ne plašijo nenaadna razodetja Boga oziroma svetnikov, temveč se v teh pripovedih Bog manifestira kot odrešenik. S pomočjo božjih posegov

(sveta maša) ali z navajanjem svetopisemskih odlomkov se ljudje namreč zavarujejo pred neobvladljivo onostranskostjo.

V navedenem primeru strašljive povedke se skriva drobec humorja zaradi sovpadanja neustreznih pomenov besede *mir*. Jezus namreč ob vstajenju svojim učencem podarja notranji mir, živi človek iz te pripovedi pa ta pomen Kristusovega izreka nekoliko predružači, saj mrtvega sprašuje, zakaj mu ne da fizičnega miru. Preneseni pomen notranjega

miru razume v neposrednem pomenu fizičnega nadlegovanja, kar je po mnenju Henrija Bergsona smešno.⁴

Kljub prisotnosti humorja odnos do Boga v tej pripovedi ni izključno neresen. V Brkinski slovstveni folklori lahko naletimo tudi na besedila, kjer je Bog predstavljen šaljivo. Smešno na primer učinkujejo pravljice, v katerih se Kristus in sveti Peter znajdeti sredi kmečkega sveta. Nenavadno si je namreč predstavljati Kristusa, ki mlati žito ali pa se

Križani.

Kamen, obpotno znamenje, prva polovica 19. stol., Ocizle na Krasu.

mu zjutraj ne ljubi vstati, ker ve, da bo zaradi čudeža hitro opravil delo. Ljudje gojijo do Jezusa iz slovstvene folklore večje simpatije kakor do svetega Petra. Do tega prihaja verjetno zato, ker se zavedajo Kristusovega pomena v odrešenjski zgodovini. Ko ju neka žena sprejme pod streho, v zameno pa naj bi omlatila njeno žito, ju zjutraj ne more spraviti k delu. Ker dvakrat zaporedoma natepe svetega Petra, mu Kristus ponudi zamenjavo na ležišču, da bi mu prihranil dodatne udarce. Situacijsko komiko ustvari dejstvo, da se v tretje premisli tudi gospodinja in zato, da ne bi udarjala vedno samo po enem, začne tepsti drugega. Zaradi zamenjave je to spet sveti Peter.⁵ Pripovedovalci so verjetno tako Kristusu prihranili bolečino, Jezusovo dejanje pa bi v tem primeru lahko razumeli tudi kot preračunljivo, saj bi si lahko predstavljali, da je zaradi vsevednosti poznal potek nadaljnjih dogodkov, torej niso bili samo posledica naključja. Kljub takšni mogoči razlagi večina ljudi, ki sem jih povprašala po mnenju, pravljično razume na prvi način, tako se Kristus tudi tukaj izkaže za tistega, ki je za svojega prijatelja pripravljen potrpiti.

S šaljivimi pripetljaji teh dveh oseb so si ljudje razlagali tudi nekatere nepopolnosti v svetu. Ko sta na nekem razpotju Kristus in prvak apostolov vprašala pod drevesom ležečega mladeniča po pravi poti, jima je ta samo leno molče pokazal smer. Na drugem križišču sta za pot vprašala pridno žanjico. Dekle jima je vse prijazno razložilo. Na poznejše Petrovo vprašanje, kaj ji bo Jezus podaril v zahvalo, mu Kristus odgovori, da lenuha s prejšnjega križišča, ker sicer sam ne bo preživel, deklica pa bo zaradi pridnosti imela vsega preveč.⁶ Čeprav se nam zdi ta izjava nepravilna, so si ljudje s pomočjo te pripovedi lahko predstavljali, da ima v božjem načrtu vse svoj pomen.

Pripovedi, ki sem jih opisala, so smešne, ker duhovni osebi Kristusa in svetega Petra

postavijo v konkretno okolje vsakdanjega življenja. Tako je naša pozornost odvrnjena od duhovnega bistva teh dveh likov k njihovi fizični pojavnosti. Zaradi konkretizacije duhovnega so smešna tudi besedila, v katerih so Bogu pripisane človeške lastnosti. Ob omenjanju antropomorfiziranega Boga se ljudje navadno zavedamo, da je to bitje nepredstavljivo in človeka neskončno presega, torej ga ne moremo ujeti v predstave človeškega obnašanja. V nekaterih smešnicah iz Brkinov se pojavlja Bog, ki razmišlja in se sprašuje, kako ustvariti čim primernejšega človeka, ali pa se v sodbi po smrti obnaša po ustaljenih sodniških pravilih, hkrati pa presega s svojimi zaključki: moža, ki ni bil poročen, pošlje v vice, ker je v življenju premalo trpel, tistemu, ki je bil poročen enkrat, zaradi prestanega trpljenja odredi nebesa, tistega, ki pa se je v zakonski jarem vpregel dvakrat, pošlje v pekel, ker mu enojno trpljenje ni bilo dovolj.⁷

V dosegljivem gradivu pripovedi, ki neposredno govorijo o Bogu, niso povezane s posmehljivim smehom.⁸ Gre za šaljiva besedila, ki niso žaljiva, ampak so namenjena predvsem zabavi. Besedila, ki opisujejo božje namestnike, duhovnike, vsebujejo nekoliko več kritike, čeprav so pripovedovalci tudi do te skupine ljudi prizanesljivi in se jih ne lotevajo z ironijo in odporom. Zavedajo se namreč, da so tudi ti ljudje lahko podvrženi napakam, zato jih največkrat sprejemajo z dobrodušnim smehom.

Duhovniki so v brkinski slovstveni folklori večkrat smešni zaradi prilagojenosti komunikacijskim pravilom, ki so povezana z njihovo službo. Svojim župljanom navadno postavljajo duhovna vprašanja ali pa dolgovezno pridigajo. Takšne ustaljene jezikovne formulacije včasih preseka vaški šaljivec. Tako na primer na župnikovo opozorilo, da bi moral bolje poskrbeti za dušo, hitro odvrže tovor, ki ga nosi na hrbtu in pravi, da ima duhovnik

prav, ker bi mu, če tega ne bi storil, duša skočila iz telesa. Pretvarja se torej, da vprašanje razume drugače, kot je bilo zastavljeno.⁹ Izjava verjetno za duhovnika ni bila preveč žaljiva, saj duhovita domislica, ki prihaja iz ust šaljivca, ni žaljivka, ampak je definirana kot smešna.¹⁰ Šaljivec je tisti, ki lahko človeku z avtoriteto (v našem primeru duhovniku) pove v obraz, kar mu pade na pamet, ne da bi se bal prevelikih posledic (razen v totalitarnih režimih). Ta vloga šaljivca je znana že iz srednjega veka, ko je lahko dvorni norec oblastniku povedal tudi tiste stvari, ki bi si jih lahko privoščili le člani njegove ožje družine, drugi pa bi bili zaradi takih izjav lahko prikrajšani za glavo.

Bolj posmehljivemu smehu so navadno izpostavljeni duhovniki, ki ne upoštevajo temeljnih načel krščanstva. Ko na primer v neki župniji ljudje ob čiščenju razbijejo kip svetega Antona, tamkajšnji župnik prepriča cerkovnika, da se pusti pobarvati s smetano in se postaviti na svetnikovo mesto. Zaradi nesporazuma je ta potegavščina kasneje razkrinkana.¹¹ Neustrezno obnašanje človeka, ki bi sicer moral biti zgled moralne popolnosti, je verjetno smešno samo tistim, ki se zaradi tega ne počutijo čustveno prizadeti, kajti čustvo (jeza, užaljenost, sočutje ...) preprečuje smeh. Smeh je v tem primeru verjetno tudi nekoliko privoščljiv, saj razkritje laži navadno sproži zadovoljstvo.

Mogoče se nam ob navedenih primerih postavi vprašanje, kako si ljudje lahko privoščijo šalo iz tako resnih tem, kot je Bog. Verjetno je ravno humor tisti, ki poleg vzbujanja ugodja v nekem odnosu kaže mero človekove svobode. Osebe, iz katere se lahko nekoliko pošalimo, se navadno ne bojimo. Potemtakem šala na račun Boga in svetega kaže na sproščen odnos do njega. Gotovo se moramo poleg tega zavedati, da je meja med sproščenim in nespoštljivim lahko zelo ozka. Včasih ljudje Boga doživljajo tudi travmatično, na primer kot kru-

tega sodnika ali nepredvidljivega policaja. Vid Pečjak pravi, da ko se s humorjem dotaknemo travmatične vsebine, postane ta manj travmatična.¹² Humor ima v takem primeru obrambno funkcijo, z njim pa lahko podiramo prisilne predstave.

V tej razpravi sem se posvetila samo tistim besedilom, ki neposredno govorijo o Bogu ali o religioznih temah. O pripovedovalčevem odnosu do Boga pa lahko ugibamo tudi posredno na primer glede na to, kakšna moralna načela zagovarja, kakšno besedišče izbira ... Iz zapisanih pripovedi lahko razberemo, da ljudje v njih upoštevajo temeljne zakonitosti spoštovanja svetega, saj v njih nisem našla popolnega razvrednotenja Boga in pojavov, ki so povezani z njim, to pa vsekakor ne potrjuje, da med ljudmi ne kroži tudi tovrstna slovstvena folklor.

1. Legendo mi je posredovala Marija Krebelj, rojena 1908, Postojna (Ostrožno Brdo). Z znakom ə sem označila polglasnik.
2. Prihod vstalega Kristusa med učence pri zaklenjenih vratih (Jn 20,19).
3. Strašljivo povedko mi je posredoval Franc Nemec, rojen 1922, Prem.
4. Henri Bergson, *Esej o smehu* (Ljubljana: Slovenska matica, 1977), 72.
5. Pravljico mi je posredoval Ivan Krebelj, rojen 1949, Ribnica.
6. Pravljico mi je posredovala Marija Krebelj, rojena 1950, Ribnica.
7. Smešnico mi je posredovala Marija Krebelj, rojena 1950, Ribnica.
8. Vrste smeha po Vladimiru Proppu: vedri smeh, dobrodušni smeh, obredni smeh, razuzdani smeh, posmehljivi smeh, cinični smeh, zlobni smeh; Vladimir Prop, *Problemi komike i smeha* (Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1984).
9. Anekdoti mi je posredoval Ivan Krebelj, rojen 1949, Ribnica.
10. Jerry Palmer, *Taking Humour Seriously* (London and New York: Routledge, 1994), 25-26.
11. Smešnico mi je posredovala Marija Pecman – Krebelj, rojena 1972, Prelože.
12. Vid Pečjak, Psihologija humorja, *Satira Multi: Satira, Humor – Multimedialno* (Celje: Perfekta, 1995), 11.